

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В.В. Бойко. – М. : Наука, 1996. – 154 с.
2. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении / В.В. Бойко. – СПб. : Сударья, 1999. – 434 с.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – ПИТЕР, 2002. – 221 с.
4. Маслач К. Профессиональное выгорание: как люди справляются / К. Маслач. – М., 1995. – 396 с.
5. Медведєв В.С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) : [монографія] / В.С. Медведєв. – Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 1996. – 192 с.
6. Орел В. Феномен «выгорания» как проявление воздействия профессиональной деятельности на личность / В. Орел, А. Рукавишников // Психология субъекта профессиональной деятельности : сборник научных трудов. – Ярославль : Сфера, 2001. – С. 78–85.
7. Чернис К. Профессиональное выгорание: беспокорство за работников разных сфер / К. Чернис. – СПб. : Питер. – 2003. – 791 с.
8. Freudenberger H.J. Staff Burnout / J. Freudenberger // Journal of Social Issues. – 1974. – Vol. 30. – P. 159–165.
9. Pines A. Career Burnout: causes and cures / A. Pines., E. Aronson. – New York : Free Press, 1988. – 68 p.
10. Permian B. Burnout: Summary and Future and Research / B. Perlman, E. Hartman // Human relations. – 1982. – V 35 (4). – P. 16–20.

УДК 159.929(075.8)

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ТИПІВ СТОСУНКІВ МІЖ ВЛАСНИКАМИ ТА ЇХ ДОМАШНІМИ УЛЮБЛЕНЦЯМИ

Мілютіна К.Л., д. психол. н. кафедри психології розвитку
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті зроблена спроба розробити теоретичну модель та здійснено пошук відповідних методів вивчення системи стосунків між людиною та домашнім улюбленцем, виявлення чинників, які впливають на успішність або девіацію їхньої взаємодії.

У результаті теоретичного дослідження було виокремлено наступні чинники успішності взаємодії: індивідуально-типологічні особливості тварини: видова приналежність, порода, тип вищої нервової діяльності, особистий досвід тварини; індивідуально-типологічні особливості господарів – тип вищої нервової діяльності, мотивація, рівень толерантності, рівень розвитку емоційного інтелекту, ведуча система сприймання; ставлення людини до домашньої тварини, яке, у свою чергу, зумовлено ставленням до тварин у суспільстві, міфологічно-казковими уявленнями щодо конкретного виду тварин, особистим досвідом спілкування з домашніми улюбленцями; типом виховання, яким користується господар під час спілкування з твариною.

Ключові слова: зоопсихологія, тварини, діадна взаємодія, методи дослідження, індивідуально-типологічні властивості.

В статье сделана попытка разработать теоретическую модель, осуществлен поиск соответствующих методов изучения системы отношений между человеком и домашним животным, выявлены факторы, влияющих на успешность или девиацию их взаимодействия.

В результате теоретического исследования были выделены следующие факторы успешности взаимодействия: индивидуально-типологические особенности животного: видовая принадлежность, порода, тип высшей нервной деятельности, личный опыт животного; индивидуально-типологические особенности хозяев: тип высшей нервной деятельности, мотивация, уровень толерантности, уровень развития эмоционального интеллекта, ведущая система восприятия; отношение человека к домашнему животному, которое обусловлено отношением к животным в обществе, мифологически-сказочными представлениями относительно конкретного вида животных, личным опытом общения с домашними любимцами; типом воспитания, которым пользуется хозяин во время общения с животным.

Ключевые слова: зоопсихология, животные, диадное взаимодействие, методы исследования, индивидуально-типологические свойства.

Milunina K.L. METHODS OF DIAGNOSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN OWNERS AND THEIR PETS

This paper attempts to develop a theoretical model and by finding suitable methods for studying systems of relations between humans and pets, identifying factors that influence the success or deviation of their interaction.

As a result of theoretical research was separated following the success factors of interaction: individual-typological features of animals: species identity, species, type of higher nervous activity, personal experience of the animal; individual typological features hosts: type of higher nervous activity, motivation, tolerance level, the level of emotional intelligence, perception host system; relationship between man and pet, which in turn is caused by treatment of animals in society, mythological and fantastic views on a specific type of animal, personal experience with pets; type of training used by the host during intercourse with an animal.

Key words: comparative psychology, animals, dyadic interaction, research methods, individually-typological properties.

Постановка проблеми. Протягом останнього сторіччя відбувається збільшення кількості котів та собак у міських помешканнях. Вони починають сприйматися не утилітарно, а саме в якості компаньонів та домашніх улюбленців. У цей же час зростає кількість проблем, пов'язаних з девіантними стосунками між людиною та твариною: безпритульні тварини на вулицях міста, травми в господарів та сторонніх осіб, прохання про евтаназію молодих, здорових, але некерованих тварин. Дане дослідження присвячено виявленню чинників, які зумовлюють успішність взаємодії людини з домашніми улюбленцями та методів їх діагностики.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідження стосунків між тваринами та їх господарями почались відносно недавно. Їх стимулювала зміна ставлення людини до тварин, що мешкають поруч з нею. Х. Херцог [7] звертає увагу на те, що протягом минулої історії людства переважало утилітарне ставлення до хатніх тварин, тоді як у двадцятому та двадцять першому сторіччі ставлення змінюється на партнерське. Спираючись на теорію сімейних систем, Е.Ю. Федорович, А.Я. Варга [1] розглядають роль тварини в людській родині та приходять до висновку, що концепція трансгенераційної передачі способів підтримки гомеостазу сімейної системи пояснює, чому в одних сім'ях в якості таких залучаються домашні улюбленці, а в інші – ні. Заслугує на увагу для пояснення і той факт, що кількість сімей, що заводять в останні роки домашніх тварин, стрімко росте у всіх індустріально розвинених країнах. Вони можуть «підтримувати» сім'ю на всіх стадіях її життєвого циклу.

Проведене А.В. Нікольською [3; 4] ґрунтовне теоретико-методологічне та емпіричне дослідження показало, що міжвидові групи «людина – домашня тварина» утворюються при певних необхідних і достатніх умовах, взаємодія в міжвидових групах детермінується певними екопсихологічними типами взаємодії, залежно від яких у таких групах утворюються психічні феномени довіри, прихильності, структури домінування, формування і прийняття норм і правил поведінки учасників групи і по відношенню один до одного, і в міжвидовій комунікації.

Дещо іншою є концепція О.Н. Мичко [2], яка звертає увагу на роль процесу соціалізації собаки в становленні стосунків між людиною та твариною. Існує цілий ряд класифікацій періодів розвитку, які дещо відрізняються один від одного. Під соціалізацією О.Н. Мичко [2] розуміє процес, у ході якого складається особистість соціальної

тварини, утворюються зв'язки з її оточенням. Кожен етап соціалізації обмежений у часі і має критичні терміни, коли включаються вроджені програми поведінки та розвиваються за рахунок придбання нових умовних рефлексів, які поступово тренуванням доводяться до досконалості.

Цей процес йде на всіх поведінкових рівнях: включаються нові потреби і вроджені компоненти мотивації. Тварина засвоює основні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки навколишнього світу, розуміння яких йому необхідно на цьому етапі розвитку. Якщо етап чомусь не завершено (спадкова програма включилася, але повністю не розвинулась), подальший розвиток собаки як соціальної тварини виявляється збитковим, психіка – порушеною, поведінка – аномальною.

Таким чином, на основі аналізу наукової літератури, присвяченій проблемі взаємодії людини та домашньої тварини можна прийти до висновку, що переважна увага дослідників зверталася на динаміку становлення індивідуальності собаки та сумісну діяльність людини та собаки. Проблема ставлення людини до домашнього улюбленця та розвитку особистості людини, що відбувається під впливом взаємодії з твариною, залишається поза увагою науковців.

Постановка завдання. Метою дослідження стала розробка теоретичної моделі та пошук відповідних методів вивчення системи стосунків між людиною та домашнім улюбленцем, виявлення чинників, які впливають на успішність або девіацію їхньої взаємодії.

Виклад основного матеріалу. На основі теоретичного дослідження та поглиблених інтерв'ю з заводчиками, ветеринарами, господарями котів та собак було виокремлено наступні чинники успішності взаємодії:

- індивідуально-типологічні особливості тварини: видова приналежність, порода, тип вищої нервової діяльності, особистий досвід тварини;

- індивідуально-типологічні особливості господарів: тип вищої нервової діяльності, мотивація, рівень толерантності, рівень розвитку емоційного інтелекту, ведуча система сприймання;

- ставлення людини до домашньої тварини, яке зумовлено ставленням до тварин у суспільстві, міфологічно-казковими уявленнями щодо конкретного виду тварин, особистим досвідом спілкування з домашніми улюбленцями;

- типом виховання, яким користується господар під час спілкування з твариною.

Окремого дослідження потребує поняття ефективності взаємодії людини з твари-

ною. Ознаками цього, на нашу думку, має бути насамперед безпека цієї взаємодії як для людини, так і для тварини, емоційне задоволення від спілкування, відповідність очікувань та отриманого результату. При подальших дослідженнях відбудеться конкретизація змістовного наповнення цього поняття.

Заплановано емпіричне дослідження зазначеної проблематики. У ньому братимуть участь декілька груп досліджуваних: дорослі, що не мають тварин; господарі котів та собак; заводчики, експерти (кінологи та ветеринари). За допомогою поглиблених інтерв'ю ми сподіваємось виявити рівень безпеки та вдовolenності господарів стосунками з їх домашніми улюбленцями, станом здоров'я та нормативністю поведінки тварин. На цьому етапі емпіричного дослідження відбувається стандартизація та апробація авторських методик і модифікацій стандартних тестів. З метою дослідження типології тварин буде використано опитувальники для господарів та експертні оцінки. Індивідуально-типологічні особливості господарів будуть досліджені за допомогою теплінг-тесту, модифікації «Індексу толерантності» Г.У. Солдатової, поглибленого інтерв'ю, методики дослідження емоційного інтелекту Е.І. Люсінова та його модифікація щодо розпізнавання емоційних станів тварин. Ставлення до тварини буде досліджено за допомогою авторської методики «Типи ставлення», а типи виховання за допомогою модифікації методики Е. Ейдемільлер. Зупинимось детальніше на шкалах методики «Типи ставлення». Нами було виокремлено сім основних типів ставлення господарів до тварин: неприязне ставлення, байдужість, прагматичне ставлення, ставлення до тварини як до елемента престижу, дружнє ставлення, сприйняття в якості дитини, «злиття» – відсутність психологічної межі. У запропонованій нами авторській методиці наявно тридцять п'ять запитань, по п'ять висловлювань кожній шкалі. Висловлювання були відібрані в ході поглиблених інтерв'ю з різними групами досліджуваних.

Методика Е. Ейдемільлера [6] призначена для дослідження типів батьківського виховання, але за деякої модифікації його можна застосувати з метою вивчення такого чинника успішності взаємодії між господарем та твариною, як тип виховання. Були використані наступні шкали. Рівень турботи в процесі виховання (шкали Т+ і Т-) Йдеться про те, скільки сил, уваги, часу приділяють господарі вихованню тварини. Спостерігаються три рівня турботливості господарів: нормативна, надмірна і недостатня.

– Надмірна турбота (шкала Т+). За такого типу ставлення господарі приділяють тварині вкрай багато часу, сил і уваги, і виховання її стало центральною справою їхнього життя.

– Недостатня турбота (шкала Т-). Ситуація, при якій домашній улюбленець виявляється на периферії уваги господарів, до нього «не доходять руки», власникам «не до нього». Тварина часто випадає в них з очей. За нього беруться лише час від часу, коли трапляється щось серйозне. Такий тип виховання є особливо небезпечним щодо собак бійцівських порід.

Ступінь задоволення потреб тварини (шкали П+ і П-)

Йдеться про те, якою мірою діяльність господарів націлена на задоволення потреб тварини (як матеріально-побутових (в харчуванні, своєчасній вакцинації, лікуванні), так і соціальних), перш за все в спілкуванні з людьми, в їх любові та увазі. Ця риса виховання принципово відрізняється від рівня турботи, оскільки характеризує не міру зайнятості господарів вихованням улюбленця, а ступінь задоволення саме його потреб. Так звана «жорстка дресура» є прикладом високого рівня турботи (оскільки господар багато займається вихованням) і низького рівня задоволення потреб тварини. У ступеня задоволення потреб можливі два відхилення:

– Потурання (шкала П+). Про потуранні ми говоримо в тих випадках, коли батьки прагнуть до максимального й некритичного задоволенню будь-яких потреб тварини. Вони «балують» її. Будь-яке його бажання для них – закон. Пояснюючи необхідність такого виховання, господарі приводять аргументи, які є типовою раціоналізацією: «Він так на мене дивиться!» і тому подібні; його винятковість, бажання дати йому те, що подобається самому господарю. Типові висловлювання приведені в шкалі П+. При потуранні господарі несвідомо проєктують на тварин свої раніше не задоволені потреби і шукають способи замісного задоволення їх за рахунок нераціонального харчування, непотрібних процедур (фарбування шерсті, одяг, весілля).

– Ігнорування потреб тварини (шкала П-). Такий стиль виховання характеризується недостатнім прагненням господарів до задоволення потреб тварини. Частіше страждають при цьому соціальні потреби, особливо потреба в емоційному контакті, спілкуванні з людиною. Можливе недостатнє харчування, відсутність щеплень та недостатність ветеринарної допомоги.

Вимоги до домашньої тварини – невід'ємна частина виховного процесу. Вони

виступають, по-перше, у вигляді обов'язків тварини – охорона домівки, полювання на мишей тощо. По-друге, це вимоги-заборони, що встановлюють, чого тварина не повинна робити. Нарешті, невиконання вимог твариною може спричинити застосування санкцій з боку господарів – від м'якого застосування до суворих покарань.

– Надмірність вимог (шкала В+). Вимоги до тварини в цьому випадку дуже великі, непомірні, не відповідають його можливостям як біологічного виду та породи і не тільки не сприяють повноцінному розвитку його індивідуальності, але підсилюють ймовірність невротизації тварини.

– Недостатність вимог (шкала В-). У цьому випадку тварина не виконує функцій, властивих виду та породі, від службового або мисливського собаки починають вимагати поведінки, яка властива декоративним породам.

Наявність відповідної системи заборон зумовлює безпеку в спілкуванні з твариною, комфортність сумісного проживання.

– Надмірність заборон (шкала З+). У цій ситуації тварині «все не можна». Йому пред'являється величезна кількість заборон, що обмежують його свободу і самостійність. У тварин з сильним типом ВНД таке виховання форсує агресивні реакції, у тварин зі слабким типом зумовлює розвиток тривоги та недовіри до людини. Типові висловлювання господарів відображають їх страх перед будь-якими проявами самостійності тварини, її «некерованістю». Цей страх проявляється в різкому перебільшенні наслідків, до яких може привести хоча б незначне порушення заборон. Цей тип порушеного виховання є особливо небезпечним щодо котів та собак мисливських порід.

– Недостатність заборон до тварини (шкала З-). У цьому випадку тварині «все можна». Навіть якщо й існують будь-які заборони, тварина легко їх порушує, знаючи, що господар нічого не зробить. Тварина псує меблі, тягає їжу зі столу, кусає та дряпає членів родини, тоді як господар «нічого не може з цим вдіяти». За такого типу виховання тварина стає небезпечною як для людей, так і для інших тварин. Особливо неприпустимим є такий тип виховання щодо крупних службових порід собак.

Строгість санкцій (покарань) за порушення вимог твариною (шкали С+ і С-):

– Надмірність санкцій (шкала С+) (тип виховання «жорстке поводження»). Для господарів характерні прихильність до застосування суворих покарань, надмірне реагування навіть на незначні порушення поведінки. Типові висловлювання господарів

відображають прагнення до домінування будь-якою ціною, низьке розуміння потреб тварини.

– Мінімальність санкцій (шкала С-). Ці господарі вважають за краще обходитися або зовсім без покарань, або застосовують їх у край рідко. Вони сподіваються на заохочення, сумніваються в результативності будь-яких покарань, але іноді винагороджують тварину за вірну поведінку. Щодо котів та мисливських порід собак, то цей тип може виявитись достатньо ефективним.

Нестійкість стилю виховання (шкала Н). Під таким вихованням ми розуміємо різку зміну стилю прийомів, що представляють собою перехід від дуже суворого до ліберального, а потім навпаки – перехід від значної уваги до тварини до емоційного відкидання її господарем. Господарі, як правило, визнають факт незначних коливань у вихованні тварини, проте недооцінюють розмах і частоту цих коливань та не пов'язують це з порушеннями поведінки тварини. Така ситуація часто складається в родинях, де тварина залучена до триангуляційних стосунків між членами родини, і агресія або ніжність спрямовується на тварину замість людини, яка насправді викликає ці почуття.

Розширення сфери почуттів (шкала РРЧ). Невірне сприймання ролі тварини в родинній системі або травмуючі ситуації, яких зазнав господар, призводять до перебору почуттів та вимог з людини на тварину. Нерідко при цьому господар, сам того чітко не усвідомлюючи, хоче щоб кіт або собака став для них чимось більшим, ніж просто твариною. Господар хоче, щоб він задовольнив хоча б частину потреб, які в звичайній родині повинні бути задоволені в психологічних стосунках подружжя, – потреба у взаємній винятковій прихильності, частково – емоційні потреби. З'являється прагнення віддати тварині «все почуття, всю любов». Ця психологічна установка проявляється побічно, зокрема у висловлюваннях, що їй ніхто не потрібен, крім «мого котика», і в характерному протиставленні ідеалізованих нею власних відносин з твариною на противагу неуспішним відносинам з чоловіком.

Переважає у тварині дитячих рис (шкала ГДК). У цьому випадку в господарів спостерігається прагнення ігнорувати дорослішання тварини, стимулювати в неї збереження таких дитячих якостей, як безпосередність, наївність, грайливість. Для таких господарів прояви статевого дозрівання тварини трапляються зненацька. Вони не розуміють змін у поведінці, ігнорують їх або сприймають як «невихованість». Цей тип порушень

сприяє безвідповідальності господарів, які не стерилізують тварин своєчасно, «бавляться» з щенятами та кошенятами та викидають їх на вулицю по мірі дорослішання.

Фобія втрати дитини (шкала ФУ). «Слабке місце» – підвищена невпевненість, боязнь помилитися, перебільшені уявлення про «крихкості» тварини, її хворобливості і так далі. Може виникнути в людей, що не мали в дитинстві досвіду спілкування з тваринами або мали негативний досвід загибелі улюбленця.

Ще одне джерело – перенесені твариною важкі захворювання, якщо вони були тривалими. Ставлення господаря до тварини формувалося під впливом страху втрати її.

Опитувальник містить 130 висловлювань, його можна розділити на дві різні форми – для господарів котів та кішок та для господарів собак. На етапі попереднього дослідження обидві категорії респондентів користувалися однією (універсальною) анкетною. Імовірно, що за результатами подальшої факторизації буде скорочено кількість запитань, що сприятиме широкому застосуванню цієї методики при наданні психологічної допомоги при девіантних стосунках між людиною та твариною.

Висновки. На основі проведеного теоретичного дослідження було виявлено чотири групи чинників успішності взаємостосунків у системі господар – домашній

улюбленець. Можна висунути гіпотезу, що на стосунки впливають індивідуально-типологічні особливості тварин та господарів, ставлення господаря до тварини, тип виховання домашнього улюбленця. Заплановано подальші емпіричні дослідження кожного з означених чинників, відбувається розробка та апробація діагностичного інструментарію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варга А.Я. Домашний питомец в семейной системе / А.Я. Варга, Е.Ю. Федорович // Вопросы психологии – 2010 . – № 1. – С. 56–65 .
2. Мычко Е.Н., Сотская М.Н., Беленький В.А., Журавлев Ю.В. Поведение собаки / Е.Н. Мычко, М.Н. Сотская, В.А. Беленький, Ю.В. Журавлев. – М. : ООО «АКВАРИУМ ПРИНТ», 2004. – 400 с.
3. Никольская А.В. Взаимодействие человека и собаки в урбанизированной среде / А.В. Никольская // Вопросы психологии. – № 2. – 2009. – С. 86–94.
4. Никольская А.В. Диагностика и коррекция отклоняющегося поведения у собак / А.В. Никольская М. : Аквариум, 2007. – 144 с.
5. Хорвитц К. Руководство по поведенческой медицине собак и кошек / К. Хорвитц, Д. Миллз. – М. : Софион, 2004. – 365 с.
6. Эйдемиллер Э. Детская психиатрия / Э. Эйдемиллер / – СПб. : Питер, 2005. – 822 с.
7. Knight S., Herzog H. (AuthorNew Perspectives on Human-Animal Interactions: Theory, Policy and Research Paperback – September 1, 2009. – Publisher. – 200 p.